

9. *Пиаже Ж.* Интеллект и восприятие // Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969. С. 109-142.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Venger L. A.* Formirovanie sposobnostej v doshkol`nom detstve // Khrestomatiya po detskoj psikhologii: ot mladencza do podrostka / Red.-sost. G.V. Burmenskaya. M.: Mosk. psikhol.-socz. in-t, 2008. S. 365-381.
2. *D`yachenko O. M.* Speczifika umstvennoj odarennosti detej doshkol`nogo vozrasta // Osnovny`e sovremenny`e koncepczii tvorchestva i odarennosti. M.: Molodaya gvardiya, 1997. S. 67-78.
3. *Kreativny`j rebenok: diagnostika i razvitie tvorcheskikh sposobnostej.* Rostov n/D.: Feniks, 2004. 416 s.
4. *Molyako V. A.* Psikhologiya detskoj odarennosti. K.: Znanie, 1995. 78 s.
5. *Moliako V. O.* Psykholohichna teoriia tvorchosti // Nauk.zapysky In-tu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Vyp. 22. Aktualni problemy suchasnoi ukrainskoj psykholohii. K., 2002. S. 221-229.
6. *Odarennost` i vozrast. Razvitie tvorcheskogo potencziala odarenny`kh detej /* Pod red. A. M. Matyushkina. M.- Voronezh, 2004. 192 s.
7. *Ozerova O. E.* Razvitie tvorcheskogo my`shleniya i voobrazheniya u detej. Rostov n/D: Feniks, 2005. 192 s.
8. *Savenkov A. I.* Put` k odarennosti: issledovatel`skoe povedenie doshkol`nikov. SPb.: Piter, 2004. 272 s.
9. *Piazhe Zh.* Intellect i vospriyatiye / Zhan Piazhe // Izbrannyye psikhologicheskiye trudy. M.: Prosveshcheniye, 1969. S. 109-142.

Vaganova N. A. Premises of the development and standing of preschooler's creative thinking. Article observes the premises of the development of creative thinking and standing of preschooler's creative personality in the developing interaction process and describes the principles of a child's self-development, forming of the integrative and creative qualities of personality in the conditions of innovative educational space. It is shown, that the preschool age has particular significance for the child's abilities', personality's features' and general giftedness' development. In the article the question concerning the general being of art process and art thinking, and also the features of the modern children's cognitive processes are observed and the main regularities of cognitive abilities' development are shown, which can also be applied to the children's giftedness. That is we mean synergy of relatively autonomous processes of creative thinking and imagination, which are actualized depending on the degree of novelty of a new object.

Keywords: creative thinking, creative personality, cognitive development, cognitive abilities, creative activity, preschool age.

Отримано 18.10.2019

УДК 159.954 – 043.86:[929:001]

Виноградова Вікторія Євгенівна

**СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ**

Виноградова В. Є. Суб'єкт – суб'єктна взаємодія як фактор розвитку творчих здібностей особистості. У статті розкриваються основні чинники розвитку творчих здібностей особистості шляхом суб'єкт – суб'єктної взаємодії. Визначається вплив ставлення дорослих до дитини як до суб'єкта. Аналізуються умови, які можуть стати дієвими щодо

формування творчої особистості. Розглядаються питання створення розвивального середовища в родині задля сприяння розвитку задатків дитини. Також досліджуються дитячі роки видатних діячів науки В. І. Вернадського, І. І. Мечникова, К. Д. Ушинського. Визначаються основні умови розвитку їх наукового таланту. Аналізується суб'єкт-суб'єктна зорієнтованість відносин у системах "дорослий-дитина", які сприяють розвитку творчих здібностей науковців.

Ключові слова: суб'єкт, особистість, суб'єктність, творчі здібності, розвиток, сприятливий психологічний клімат, суб'єкт-суб'єктна взаємодія.

Виноградова В. Е. Субъект – субъектное взаимодействие как фактор развития творческих способностей личности. В статье раскрываются основные факторы развития творческих способностей личности путем субъект – субъектного взаимодействия. Определяется влияние отношения взрослых к ребенку как к субъекту. Анализируются условия, которые могут стать действенными по формированию творческой личности. Рассматриваются вопросы создания развивающей среды в семье для содействия развитию задатков ребенка. Также исследуются детские годы выдающихся деятелей науки В. И. Вернадского, И. И. Мечникова, К. Д. Ушинского. Определяются основные условия развития их научного таланта. Анализируется субъект-субъектная ориентированность отношений в системах "взрослый – ребенок", которые содействуют развитию творческих способностей ученых.

Ключові слова: субъект, личность, субъектность, творческие способности, благоприятный психологический климат, субъект-субъектное взаимодействие.

Вступ. Сьогодні проблема суб'єкта та суб'єктності в психології займає особливе місце. Вона показує активну, конструктивну позицію людини в світі. Дослідники, розглядають це поняття як нову форму спілкування дорослого та дитини, що відображає остаточний перехід від стосунків "суб'єкт – об'єкт" до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, фіксує суб'єктність як сучасну норму психолого-педагогічного впливу. Формування особистості відбувається у ранньому віці. Тому актуальним, на наш погляд, є розгляд психологічних факторів розвитку творчих здібностей особистості. Якщо з'ясувати шляхи формування таланту у визначених діячів науки у часи їх дитинства, то можна визначити, що саме впливало на розвиток їх здібностей. Досліджуючи дитячі роки зростання видатних діячів науки, ми припустили, що основою розвитку їх талантів є суб'єкт – суб'єктна взаємодія батьків та дітей.

Вихідні передумови. Для розвитку творчих здібностей особистості особливо значення набувають як соціальні, так і особистісні фактори, зокрема вплив середовища на формування творчого бачення особистості. Сім'я є інтерактивною системою, де діти та батьки взаємно впливають один на одного. Розвиток таланту дитини є результатом переплетення багатьох складових, таких як: сімейна історія, унікальні здібності дитини, певні сімейні події. Вони визначають роль дитини в сім'ї та надають структуру відносинам батьки-дитина та родичі – дитина, які можуть впливати на взаємодію протягом зростання дітей. Важлива умова розвитку особистості та її творчих здібностей – це сприймання нових ідей, здібність знаходити та піднімати проблеми, незалежність поведінки та суджень і разом з тим вміння поступатися й відмовлятися від своїх попередніх думок, критичність, сміливість, терпимість. Важливою умовою постає відношення дорослих до дитини як до суб'єкта та побудова суб'єкт-

суб'єктних відносин. Адже саме такі стосунки формують у особистості свободу вибору траєкторії розвитку як самої дитини, так і її творчих здібностей.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідити вплив суб'єкт-суб'єктної взаємодії дорослих та дітей та виявити основні чинники розвитку творчих здібностей особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття суб'єкту в різних аспектах взаємодії в психологічній науці розглядають такі вчені, як: К. А. Альбуханова-Славська, А. В. Брушлинський, Л. І. Анциферова, Л. С. Виготський, В. В. Знаков, Д. А. Леонт'єв, В. А. Петровський, С. Л. Рубінштейн, В. І. Слободчиков та інші.

Поняття суб'єктності розкривається в різних суб'єктних проявах особистості. До суб'єктних якостей особистості відносяться такі категорії, як: активність, відповідальність, креативність, рефлексивність, цілепокладання, внутрішня свобода, особистісні смисли, цінності, самовизначення, самооцінка, самоідентифікація та інші [2].

Суб'єкт, на думку А. В. Брушлинського, завжди нерозривно пов'язаний з іншими людьми і разом з тим автономний, незалежний, відносно відокремлений, він і суб'єкт, і об'єкт соціальних впливів, являючи собою безперечну цінність для суспільства. Особистісні та суб'єктні якості дослідник розрізняв за ступенем внутрішньої детермінованості, за наявністю можливості вибору і використанню цієї свободи [6].

Рубінштейн розглядав категорію суб'єкта як онтологічну. Він вважав, що людина є суб'єктом, а свідомість є вищою досконалою якістю людини [22]. Критеріями суб'єкта є саморозвиток та здатність перетворення дійсності, об'єкта. Однак, крім здатності до діяльності, яка може змінювати дійсність, людина має здатність пізнання, споглядання - по відношенню до природи та інших людей як до суб'єктів. Рубінштейн не зводив всю навколишню дійсність людини до створеної або зміненої нею до майстерні, промисловості, він підкреслює нерукотворність, первозданність природи [22].

Особистість є продуктом, членом суспільства, по-різному вписуючись в нього, з одного боку, отримує від суспільства основні умови своєї життєдіяльності, з іншого боку, вона протистоїть суспільству в сенсі принципової розбіжності її потреб, здібностей, бажань, орієнтацій з тими вимогами, які суспільство висуває до всіх особистостей в цілому і зокрема - до неї. Ця невідповідність нівелюється, якщо особистість, жертвує своєю індивідуальністю, пристосовується, адаптується до нормативних вимог, гострота цього протиріччя пом'якшується в разі, якщо особистість самостійно знаходить вдале поєднання своїх особливостей зі стандартизованими умовами та вимогами, знаходить в суспільстві місце, адекватне саме їй [1].

Суб'єкт, на думку А. В. Брушлинського, той хто не лише виявляється, але й визначається в творчій самодіяльності [5]. А. В. Брушлинський говорить про об'єктивність, незалежність змісту ідей від суб'єкта, що породжує, створює їх: «незалежність їх змісту від суб'єкта визначається їх залежністю від буття, яке відображає суб'єкт» [5].

Психологічний простір особистості визначається як суб'єктивно значимий фрагмент буття, що визначає актуальну діяльність і стратегію життя людини. Він включає комплекс фізичних, соціальних і суто психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територію, особисті предмети, соціальні прихильності, установки). Ці явища стають значущими в контексті психологічної ситуації, набуваючи для суб'єкта особистісного сенсу, і починають охоронятися всіма доступними йому фізичними та психологічними засобами [18].

А. В. Брушлинський також підкреслює категорію активності як головну характеристику суб'єкта, висуваючи тезу про те, що людина як суб'єкт являє собою системну цілісність психічних процесів, станів і властивостей. Тобто категорія «суб'єкт» є принципово системною, об'єднуючи в собі мотиваційний, психофізіологічний, когнітивний, ціннісно-смысловий аспекти психіки [5]. А. В. Брушлинський підкреслює, що «суб'єкт - це людина на вищому рівні активності, цілісності, системності, автономності тощо» [5, с.9].

Відповідно до поглядів А. В. Брушлинського, провідною формою активності є діяльність, однак активність може виявлятися і в формі переживання або споглядання, бути не тільки свідомою, а й несвідомою.

В. І. Панов розглядає активність суб'єкта як прояв творчої природи розвитку психіки, що реалізується в системі взаємозв'язків людини з навколишнім середовищем (природного, освітнього, професійного). На єдності індивіда (суб'єкта сприйняття) і середовища (об'єкта сприйняття) наполягає В. А. Барабанщиков [3], коли світ (ситуація) одночасно включає в себе індивіда і протистоїть йому. Одна його сторона - умови життя, інша - їх відображення суб'єктом, включеним в ситуацію. Без аналізу світу (його складових, структури, норм і правил, яким він підпорядковується, динаміки тощо) неможливо охарактеризувати суб'єкта і форми його активності.

Як особистість і суб'єкт розвитку, саморозвитку людина формується і проявляє себе в постійній взаємодії зі світом і з самим собою. Важливо зафіксувати нашу увагу на те, що моменти розвитку людини як суб'єкта можуть бути розкриті, якщо будуть розглянуті об'єкти, продукти, процеси і детермінанти взаємодії людини зі світом і з самим собою. Людина (особистість, суб'єкт) складається у взаємодії з цілою плеядою об'єктів, що співвідносяться зі світом природи, культури, людей, техніки, знаків, відповідно до робіт Е. А. Климова [14]. На полюсі суб'єкта ефекти взаємодії з ними оформляються у вигляді когнітивних образів: перцептивних, мнемічних, понятійних, що позначаються поняттям «продукт взаємодії».

Термін «взаємодія» передає все те, що співвідноситься з поняттям «процеси» в життєдіяльності людини і в її зверненні до самої себе. А. В. Брушлинський вказував на соціальність психіки людини, яка проявляється в суб'єкт-суб'єктних і суб'єкт-об'єктних зв'язках кожного індивіда, і ця взаємодія відбувається в процесі діяльності, спілкування. Він писав, що «будь-який людський індивід завжди існує і розвивається в умовах опосередкованого спілкування (засвоєння всієї накопиченої до нього культури), а без-

посереднє спілкування може бути не завжди, хоча саме воно є первинним, генетично вихідним»[6]. Людина існує в світі як суб'єкт, особистість, що розвивається в постійному діалозі з іншими суб'єктами, зі світом.

Безумовно, перша взаємодія людини починається в її сім'ї. Саме тут формується особистість під впливом багатьох факторів. Вплив сім'ї на розвиток індивіда зазначається в переважній більшості досліджень в області психології творчості. Необхідно відмітити, що у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців І. М. Білої, М. Й. Боришевського, Г. Я. Варги, В. І. Гарбузова, Т. В. Говорун, Е. Г. Ейдемілера, О. І. Захарова, А. Є. Лічко, В. В. Століна, Т. С. Яценко та інших обґрунтовано виявлена залежність розвитку творчих здібностей дитини від психологічної атмосфери в сім'ї, батьківського ставлення до дитини, стилю виховання в родині, способів родинного спілкування. Основний напрям формування здібностей дитини визначається задоволенням у сім'ї найголовніших потреб: любові та довіри, самостійності, самоствердження і визнання. Відбувається це, насамперед, у взаєминах з батьками, їх сумісністю, оскільки характер батьків та їх взаємини з дитиною є основною умовою її психічного, фізичного та духовного розвитку [15, с. 117].

На думку науковців, найліпшим стилем виховання є демократичний. Це пояснюється тим, що він характеризується високим рівнем спілкування в родині батьків та дітей, включенням дітей в обговорення сімейних проблем, віра батьків в успішну діяльність та здібності дитини, адекватний батьківський контроль тощо. Однак, якщо батьки обирають стиль вседозволеності або авторитаризму, це може вплинути на особистість та сформувати певні обмеження, рамки, деформації особистості. Більшість дослідників визначають наступні чинники, які впливають на формування особистості: гармонійність – негармонійність стосунків між батьками та дітьми, творча – нетворча особистість батька як зразок наслідування та суб'єкт ідентифікації, спільність або відмінність інтересів членів сім'ї, спрямування та очікування батьків щодо досягнень дитини.

Безсумнівно, що сім'я має пролонгований вплив на дитину протягом всього її життя. Однак, слід відмітити, що особливо велика її роль на початку життєвого шляху. Оскільки від того, яким чином у сім'ї буде відбуватись процес розвитку в дитини тих чи інших особистісних якостей, здібностей залежить і весь подальший її розвиток та життєвих шлях [15, с. 113].

Велику увагу необхідно приділяти вільному розвитку особистості і створити для цього відповідні умови. На думку більшості науковців, почуття любові має бути основою відносин у сім'ї, як вищий рівень емоційно позитивного ставлення людини до людини. Необхідно зазначити, що стосунки, які побудовані на основі почуття любові, характеризує висока вибірковість, глибока зануреність їх суб'єктів, контакт між ними на всіх можливих рівнях (психофізіологічному, психологічному, фізичному) [13, с. 105].

Виготський зазначав, що для розвитку творчих здібностей потрібно створювати певні умови, а саме: рання діагностика творчих здібностей; сти-

муляція зони найближчого розвитку; створення умов максимального напруження сил дитини; свобода у діях дитини [8].

Наукова спадщина видатних діячів української науки В. І. Вернадського, К. Д. Ушинського та І. І. Мечникова вражає своєю геніальністю. Однак, поза увагою залишається питання розвитку цих постатей у дитячі та юнацькі роки, а також формування їх як творчих особистостей. Постає питання про вивчення життєвих подій, передумов розвитку наукового таланту, які вплинули на розкриття їхнього творчого потенціалу. Безумовно, наукові доробки цих вчених нерозривно пов'язані з основними етапами їхнього життєвого шляху. Виходячи з вищезазначених чинників, розглянемо розвиток особистостей науковців у період їх зростання в сім'ї батьків, який, безсумнівно, вплинув на формування їх творчих здібностей.

К. Д. Ушинський народився в небагатій дворянській сім'ї в 1823 році. Він був третім сином в родині Ушинських. Батьки К. Д. Ушинського були освіченими людьми. Протягом одинадцяти років навчанням сина займалась мати, Любов Степанівна, яка дуже підтримувала і розвивала здібності майбутнього педагога. У родині була хороша бібліотека, і К. Д. Ушинський вже в дитинстві багато читав. Отже, безсумнівно, що в «материнській школі» він не тільки отримав початкові знання, а й розвинув базові здатності до подальшого навчання.

Напевно тому К. Д. Ушинський відводив у своїх працях значну роль у формуванні особистості дитини, розвитку її творчих здібностей сім'ї, батькам, насамперед матері. Він вважав, що початкову освіту, основи грамотності взагалі найкраще здобувати в сім'ї, під керівництвом рідної матері. Він критикував тогочасну французьку і німецьку систему навчання і виховання дітей, за якою батьки віддавали своїх дітей з 3-5 річного віку на навчання і виховання в дитячі притулки та школи. К. Ушинський вважав одним із важливих принципів виховання, який сприяє формуванню творчої особистості дитини принцип демократизації. Його головною засадою є свобода та самостійність надана дитині.

Ілля Ілліч Мечников народився у 1845 році у дворянській родині. Його вихованням займалась здебільшого мати, а також гувернери. Він був п'ятою дитиною у сім'ї та проявляв талант з дитячих років. Ілля був досить активною дитиною, доволі швидко та гостро на все реагував, проявляв імпульсивність та «вибуховість» характеру, в сім'ї його прозвали «містер ртуть». Також він мав абсолютний слух та гарну пам'ять і міг відтворювати опери та симфонії без жодної помилки [21, с. 26 – 27].

Виховуючи дітей, мати керувалась постулатами з Біблії: перш ніж створити світ, Бог створив мудрість. І ця мудрість починається з родини. Саме там, де батьки всіляко дбають про розвиток вроджених нахилів і здібностей дитини, формують у неї потяг до знань, вміло стимулюють невичерпну дитячу творчість, там юна зміна виростає, як кажуть, з розумною головою і працюючими руками. Отже, мама Іллі Ілліча всіляко сприяла тому, щоб її молодший син обрав кар'єру науковця [10].

Також вагомий вплив на інтереси Іллі Ілліча мав його старший брат студент-медик Лев. З дитинства І. І. Мечников цікавився природою: вивчав рослини, збирав гербарії, ловив і досліджував комах і риб, читав багато книг з природознавства. Вже у 8 років він захопився біологією. Ілля швидко вивчив місцеву флору і, уявляючи себе вченим, писав твори з ботаніки [17, с. 310]. Його цікавило все: і люди, і комахи, і іграшки, і музика, і природа. До того ж він швидко переключав увагу з одного явища на інше, миттєво зацікавлюючись, але й швидко охолоджуючись. Ця риса зберіглася на все його життя. Він обирав між зоологією й патологією, між геронтологією й філософією.

Отже, здібності І. І. Мечникова до наукових досліджень проявилися дуже рано. У 1856 р. І. І. Мечников був прийнятий до Харківської гімназії відразу до другого класу. Навчаючись у п'ятому класі, організував у гімназії «Союз науки», члени якого повинні були робити реферативні доповіді на наукові теми. Свою першу наукову роботу він написав у 18 років у статусі студента.

Сім'я Вернадських походила з шляхетного роду. Вони мали досить прогресивні погляди на розвиток суспільства, економіки та соціально-політичної ситуації в цілому. Той факт, що вони ще до 1861 року розпустили своїх кріпаків та дали їм свободу, лише підтверджує не лише демократичні погляди, а їх втілення у життя. Тобто дух реформ та новаторства, який був у сім'ї досить впливав і на виховання їх дітей.

Стосунки між батьками були дуже дружні. В. І. Вернадський пригадував: «Вони любили одне одного надзвичайно, я не пам'ятаю ніколи, щоб між ними відбувалася сварка, та, здається, її й не було ніколи» [11, с. 22]. Отже, у сім'ї Вернадських панувала атмосфера любові, довіри, свободи вибору та розвитку.

Володимир Іванович народився у 1863 році. Він зазначав, що дитинство його було доволі щасливим. У сім'ї було закладено базові цінності, які допомогли Володимирі Івановичу у подальшому проявити свої здібності в декількох напрямках науки. Отже, можемо робити висновки про те, що він почувався у своїй сім'ї безпечно, у нього формувалась повага до батьків, людей, природи тощо.

Вихованням Володимира більшою мірою займався батько. Іван Васильович Вернадський зіграв, ймовірно, головну роль у формуванні світогляду сина. Він досить багато часу приділяв його освіті та розвитку. Він сформував Володимирі Івановичу інтерес до науки, любов до людей. «Найсвітлішими хвилинами уявлялися мені у той час ті книги і думки, які ними викликалися, і розмови з батьком і моїм двоюрідним дядьком Є.М. Короленком» [7, с. 30]. Під впливом батька Володимир Вернадський осягав важливість, необхідність систематичної освіти, важливість заглиблення в певну галузь діяльності. Тобто батьки прищепили Володимирі Івановичу інтерес до книг, а це, в свою чергу, стало одним з головних чинників, що вплинуло на розвиток особистості. Взагалі найулюбленішим місцем у будівлі Вернадських для нього був батьківсь-

кий кабінет. Тобто сім'я Вернадських створювала умови, що випереджають розвиток дитини, а також сприяла ранньому інтелектуальному розвитку Володимира Івановича.

Також значний вплив на розвиток Володимира мав його старший брат Микола. У них була різниця у віці 12 років. І саме старший брат багато часу приділяв освіті Володимира. Саме він навчив Володимира читати, писати, цікавитися наукою та поринати у книжкові мандри. Пізніше В.І. Вернадський написав: «немає нічого більш цінного у світі та нічого, що потребує більшого збереження та поваги, як вільна особистість» [11, с. 237].

Також у сім'ї Вернадських приділялась значна увага питанням саморозвитку. Володимир Іванович зазначав, що «у батька була дивна манера впливати на мене. Він соромив мене, коли я чогось не знав, і говорив, що у мене, у моїй волі є повна можливість знати і я повинен цією можливістю користуватися, а якщо я нею не користувався, то винен я, а не інші. Що інші цього не знають, як і я, анітрохи мене не повинно виправдовувати в моїх очах. А так само не виправдовує і в його очах» [16, с.31].

Можемо констатувати, що здібність бачити незвичайні речі у звичному, дивуватись та усвідомлювати обмеженість своїх знань, розвиток наукових здібностей Вернадський набув у дитинстві. Більшою мірою, під впливом батька, двоюрідного дяді та старшого брата у нього сформувались необхідні для науковця якості: вміння спостерігати, аналізувати, сумніватися, не піддаватися сліпо впливу авторитетів (критичне мислення). Прикладом став Євграф Максимович, який міг заперечувати теорію Дарвіна про походження людини, а також відкидати релігійні догми.

Висновки і подальші перспективи досліджень. Отже, аналізуючи родинні стосунки у сім'ях видатних науковців на основі біографічного методу можемо зробити наступні висновки. Як суб'єкт виховання особистість формується лише за наявності у батьків певної системи цінностей. У родинях Вернадських, Ушинських та Мечникових освіта набувала великого значення в їх системі цінностей. З раннього дитинства батьки, старші брати, гувернери навчали майбутніх науковців основам грамоти. Дітям прищеплялась любов до книжок та природи. Усі майбутні науковці жили в атмосфері любові, поваги та свободи виявлення власної особистості. Слід зазначити, що саме родини створили умови для розвитку дітей та сприяли їм реалізувати власні здібності. Також для досягнення видатних результатів у науці необхідні активність, свобода, ініціативність, здатність удосконалювати оточуючий світ і нести за це відповідальність, продукувати нові ідеї та змінювати себе. Саме ці якості дали можливість майбутнім науковцям розвиватися та проявляти свої здібності, а також допомогли їм стати творцями своєї долі та суб'єктами власної життєдіяльності.

Отже, головними пріоритетами сім'ї мають бути демократія, гуманізм та свобода, а також позитивний психологічний клімат. Саме доброзичлива атмосфера та атмосфера довіри створюють передумови для розвитку творчої особистості. Всі ці фактори допомогли побудувати суб'єкт-

суб'єктні стосунки між батьками та дітьми, які в подальшому стали видатними діячами науки.

В подальших дослідженнях нами буде детально розглянуто вплив життєвих подій вчених на створення наукових праць та винаходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абульханова К. А.* Мировоззренческий смысл и научное значение категории субъекта // Российский менталитет. Вопросы психологической теории и практики. М., 1997. – С.56–74.
2. *Абульханова К. А.* Проблема определения субъекта в психологии // Субъект действия, взаимодействия, познания (психологический и философский анализ) / Под ред. Э.В. Сайко. М., 2001.
3. *Барабанщиков В. А.* С.Л.Рубинштейн и Б.Ф.Ломов: преемственность научных традиций. // Проблема субъекта в психологической науке / Под ред. А.В.Брушлинского, М.И.Воловиковой, В.Н.Дружинина. М., 2000. С.43–52.
4. *Бех І.Д.* Особистісно зорієнтоване виховання. – К, 1998.
5. *Брушлинский А.В.* Психология субъекта. СПб., 2003.
6. *Брушлинский А.В.* Проблемы психологии субъекта. М., 1994.
7. *Вернадский В.И.* Письма Н.Е. Вернадской (1886 - 1889).
8. *Выготский Л.С.* Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М.: Просвещение, 1991. – 196 с.
9. *Гиппенрейтер Ю. Б.* Общаться с ребенком. Как? / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : ЧеРо, Сфера, 2003. – 118 с.
10. *Гнатюк М.* 100 великих украинцев / Гнатюк М., Громовенко Л., Семака Л. и др. – М. : Вече; К. : Орфей, 2001. – 584 с.
11. *Гумилевский Л.И.* Вернадский. – М., «Молодая гвардия», 1967. – 256 с.
12. *Дружинин В. Н.* Психология : учебник для гуманитарных вузов / В. Н. Дружинин. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд. дом ПИТЕР, 2007. – 656 с.
13. *Дуткевич Т.В.* Конфліктологія з основами психології управління: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 456 с.
14. *Климов Е.А.* Предмет и понятийный аппарат акмеологии // Акмеология. Учебник./ Под ред. А.А.Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2002. С.20-28.
15. *Мельник Л.П., Снівак Л.М., Славина Н.С.* Вплив подружньої сумісності на взаємини дошкільника в дитячому колективі// Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Серія: психологічні науки. – Вип. 1. – 2007. – С.113 - 117.
16. *Мочалов И.И.* Владимир Иванович Вернадский. М.: Наука, 1982.
17. *Мусский С. А.* 100 великих Нобелевских лауреатов / Мусский С. А. – М. : Вече, 2006. – 313 с.
18. *Нартова-Бочавер С. К.* Человек суверенный: опыт психологического исследования субъекта в его бытии. Монография. – М.: Питер, 2008.
19. *Научная мысль как планетное явление / В.И. Вернадский.* – М.: Наука, 1991. – 271 с.
20. *Панок В.Г., Рудь Г.В.* Психологія життєвого шляху особистості: Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280 с.
21. *Резник С. Е.* Мечников. – М., 1973. – 365 с.
22. *Рубинштейн С.Л.* Человек и мир. М., 1997.
23. *Ситник К., Бевз Т.* Володимир Вернадський: Людина. Громадянин. Учений. – К., Наукова думка, 2017. – 368 с.
24. *Ушинський Костянтин Дмитрович [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ушинський_Костянтин_Дмитрович*

REFERENCES transliterated

1. *Abul`khanova K. A.* Mirovozzrencheskij smysl i nauchnoe znachenie kategorii sub`ekta // Rossijskij mentalitet. Voprosy` psikhologicheskoi teorii i praktiki. M., 1997. – S.56–74.

2. *Abul`khanova K.A.* Problema opredeleniya sub`ekta v psikhologii // Sub`ekt dejstviya, vzaimodejstviya, poznaniya (psikhologicheskij i filosofskij analiz) / Pod red. E`.V. Sajko. M., 2001.
3. *Barabanshhikov V.A.* S.L.Rubinshtejn i B.F.Lomov: preemstvennost` nauchny`kh tradicij. // Problema sub`ekta v psikhologicheskoy nauke / Pod red. A.V.Brushlinskogo, M.I.Volovikovej, V.N.Dru zhinina. M., 2000. S.43–52.
4. *Bekh I.D.* Osobystisno zorientovane vykhovannia. – K, 1998.
5. *Brushlinskij A.V.* Psikhologiya sub`ekta. SPb., 2003.
6. *Brushlinskij A.V.* Problemy` psikhologii sub`ekta. M., 1994.
7. *Vernadskij V.I.* Pis`ma N.E. Vernadskoj (1886 - 1889).
8. *Vy`gotskij L.S.* Voobrazhenie i tvorchestvo v detskom vozraste / L.S. Vy`gotskij. – M.: Prosveshhenie, 1991. – 196 s.
9. *Gippenrejter Yu. B.* Obshhat`sya s rebenkom. Kak? / Yu. B. Gippenrejter. – M. : CheRo, Sfera, 2003. – 118 s.
10. *Gnatyuk M.* 100 velikikh ukraincev / Gnatyuk M., Gromovenko L., Semaka L. i dr.– M. : Veche; K. : Orfej, 2001. – 584 s.
11. *Gumilevskij L.I.* Vernadskij. – M., «Molodaya gvardiya», 1967. – 256 s.
12. *Druzhinin V. N.* Psikhologiya : uchebnik dlya gumanitarny`kh vuzov / V. N. Druzhinin. – [2-e izd.]. – SPb. : Izd. dom PITER, 2007. – 656 s.
13. *Dutkevych T.V.* Konfliktolohiia z osnovamy psykholohii upravlinnia: Navchalnyi posibnyk. – Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – 456 s.
14. *Klimov E.A.* Predmet i ponyatijny`j apparat akmeologii // Akmeologiya. Uchebnik./ Pod red. A.A.Derkacha. – M.: Izd-vo RAGS, 2002. S.20-28.
15. *Melnyk L.P., Spivak L.M., Slavina N.S.* Vplyv podruzhnoi sumisnosti na vzaiemny doshkilnyka v dytiachomu kolektyvi// Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnogo universytetu. Serii: psykholohichni nauky. – Vyp. 1. – 2007. – S.113-117.
16. *Mochalov I.I.* Vladimir Ivanovich Vernadskij. M.: Nauka, 1982.
17. *Musskij S. A.* 100 velikikh Nobelevskikh laureatov / Musskij S. A. – M. : Veche, 2006. – 313 s.
18. *Nartova-Bochaver S.K.* Chelovek suverenny`j: opy`t psikhologicheskogo issledovaniya sub`ekta v ego by`tii. Monografiya. – M.: Piter, 2008.
19. Nauchnaya my`sľ kak planetnoe yavlenie / V.I. Vernadskij. – M.: Nauka, 1991. – 271 s.
20. *Panok V.H., Rud H.V.* Psykholohiia zhyttievoho shliakhu osobystosti: Monohrafiia. – K.: Nika-Tsentr, 2006. – 280 s.
21. *Reznik S. E. Mechnikov.* – M., 1973. – 365 c.
22. *Rubinshtejn S.L.* Chelovek i mir. M., 1997.
23. *Sytnyk K., Bevz T.* Volodymyr Vernadskiy: Liudyna. Hromadianyn. Uchenyi. – K., Naukova dumka, 2017. – 368 s.
24. *Ushynskiy Kostiantyn Dmytrovych* [Электронныи resurs] : Rezhym dostupu : http://uk.wikipedia.org/wiki/Ushynskiy_Kostiantyn_Dmytrovych

Vynogradova V. Ye. Subject – subjective interaction as a factor of a personality’s creative abilities development. The article reveals the main factors in the development of a personality’s creative abilities through the subject – subjective interaction. The influence of the adults’ attitude to the child as a subject has been determined. The researchers consider this concept as a new form of communication between an adult and a child which reflects the final transition from the subject-object relationship to subject-subjective interaction, and fixes subjectivity as a modern norm of psychological and pedagogical influence. The conditions that can become effective in the formation of a creative personality have been analysed. The issues of creating developmental environment in the family to promote the development of a child’s makings have been considered. Attention is also paid to the components that help to create a favourable psychological climate for a personality development in the family. The subject-subjective orientation of the relations in the adult-child systems for the development of the child’s creative abilities has been analysed. The factors of talent formation in recognized scientists in their childhood have been analysed in the article. Exploring the growth of V. I. Vernadskiy, K. D. Ushynskiy, I. I. Mechnikov, it has been found out that the basis for the development of their talents was the

subject-subjective interaction of parents and children. An important condition is the attitude of adults to the child as a subject and the subject-subjective relations construction. After all, precisely such relations form the personality's freedom to choose his or her path in creative abilities development.

Keywords: subject, personality, subjectivity, creative abilities, favourable psychological climate, subject-subjective interaction.

Отримано 12.12.2019

УДК 159.97

*Гавриловська Ксенія Петрівна,
Кириченко Віктор Васильович,
Фальковська Людмила Миколаївна*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У МАСОВІЙ ПСИХІЦІ ОБРАЗУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гавриловська К. П., Кириченко В. В., Фальковська Л. М. Репрезентація у масовій психіці образу осіб з інвалідністю: методологічні засади дослідження. У статті представлено методологічні засади емпіричного дослідження репрезентації в масовій психіці образу осіб з інвалідністю. Виявлено, що образ осіб з інвалідністю представляє собою інтегральну характеристику досвіду, знань, знаковості, які утворюють раціональну його сторону; переживань, ставлення та оцінювання, що описують ірраціональну складову; дії (бездіяльності), готовності до дій та вчинку як зовнішніх проявів на практиці вище згаданих психічних утворень. У структурі психологічних репрезентацій образу осіб з інвалідністю варто виокремити когнітивну, емоційну та праксичну складові, які мають рівневу будову.

Ключові слова: особи з інвалідністю, образ осіб з інвалідністю, психічне здоров'я, інформація, інформаційне суспільство, засоби масової інформації.

Гавриловская К. П., Кириченко В. В., Фальковская Л. М. Репрезентация в массовой психике образа людей с инвалидностью: методологические основы исследования. В статье представлены методологические основы эмпирического исследования репрезентации в массовой психике образа людей с инвалидностью. Выявлено, что образ людей с инвалидностью представляет собой интегральную характеристику опыта, знаний, знаковости, которые образуют рациональную его сторону; переживаний, отношения и оценки, описывающие иррациональную составляющую; действия (бездействия), готовности к действиям и поступкам как внешних проявлений на практике вышеупомянутых психических образований. В структуре психологических репрезентаций образа людей с инвалидностью можно выделить когнитивную, эмоциональную и праксическую составляющие, которые имеют уровневую структуру.

Ключевые слова: люди с инвалидностью, образ людей с инвалидностью, психическое здоровье, информация, информационное общество, средства массовой информации.

Вступ. Однією з актуальних проблем сучасного українського суспільства, яка сповільнює інтеграцію нашої країни у європейський соціокультурний простір, є упереджене ставлення до осіб з інвалідністю. Це ставлення сформувалося ще за часів існування Радянського Союзу через дію соціаль-